

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Veronika Valkovičová - Ľuboš Žárský
Článok / Article: Zatvorené dvere a otvorené okno: Obchodovanie s ľuďmi a dopyt po prostitúcii v agende Európskej únie
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

VALKOVIČOVÁ, V. - ŽÁRSKÝ, L. 2016. Zatvorené dvere a otvorené okno: Obchodovanie s ľuďmi a dopyt po prostitúcii v agende Európskej únie. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 19, č. 3, 2016. ISSN 1335 – 2741, s. 55-74. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2016/3-2016/veronika-valkovicova-lubos-zarsky.html>.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

ZATVORENÉ DVERE A OTVORENÉ OKNO: OBCHODOVANIE S ĽUĎMI A DOPYT PO PROSTITÚCII V AGENDE EURÓPSKEJ ÚNIE¹

CLOSED DOORS AND OPEN WINDOW: TRAFFICKING WITH HUMAN BEINGS AND THE DEMAND FOR PROSTITUTION IN THE EUROPEAN UNION AGENDA

Veronika Valkovičová - Ľuboš Žárský*

ABSTRACT

In European studies, the current European Union agenda on human trafficking is the dominant framework for analysis of the legal aspects of sex business. The paper analyses the discursive framing of numerous feminist actors operating within the European Union agenda on human trafficking in order to attain a window of opportunity. By examining the results of the individual frame analyses, the authors endeavour to establish a typology of discursive narratives found in the European Union agenda on prostitution. The focus is put on the feminist position on prostitution which frames it as a form of sexual violence. The position of sexual violence often works with the linear narrative of violence which perceives the legalisation of prostitution as one of the „pull“ factors of human trafficking. The article analyses how the demand for sexual services is framed by various actors in order to push for the feminist agenda in an environment which, due to the principle of subsidiarity, allows only limited options and resources for these actors. Upon analysis, no single narrative of prostitution reflected in the European Union agenda was found to suffice to resolve the known social, economic and ethical issues associated with prostitution in the European context.

* Mgr. Veronika Valkovičová, MA pôsobí ako interná doktorandka na Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov, Fakulta sociálnych a ekonomických vied, Univerzita Komenského v Bratislave, Mlynské luhy 4, 821 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: veronika.valkovicova@fses.uniba.sk.

Mgr. Ľuboš Žárský pôsobí ako externý doktorand na Katedre politológie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: zarsky.lubos@gmail.com.

¹ Štúdia vznikla z podpory Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a Slovenskej akadémie vied, v rámci projektu "Predstavovaný kontakt ako nástroj zmiernovania predsudkov? Overenie metodiky v slovenskom kontexte" (č. projektu 2/0079/15).

Key words: human trafficking, prostitution, frame analysis, policy framework, European Union

Úvod

Politiku rodovej rovnosti v agende Európskej únie môžeme len s ťažkosťami nazvať konvenčnou komunitárnou verejnou politikou, keďže sa nachádza v rôznych podobách v rôznych oblastiach, či už sa zameriame na rovnosť v odmeňovaní, domáce násilie, či zastúpenie žien v politike. Podľa **Emanuely Lombardo, Petry Meier a Mieke Verloo** však patrí rodová rovnosť v agende Európskej únie k tzv. otvoreným konceptom, ktoré môžu byť naplnené rôznymi významami v rôznych kontextoch. (Lombardo et al., 2012) Autorky v monografii *The Discursive Politics of Gender Equality* (2012) poukazujú na rôzne formy diskurzívneho rámcovania, ktoré jednotliví aktéri v tejto verejnej politike využívajú, aby v tomto komplexnom kontexte otvorili tzv. okno príležitosti a presadili tak svoje záujmy. V zmysle ich práce tak postupujeme i v tomto príspevku, kde sa budeme venovať flexibilnému rámcovaniu dopytu po prostitúcii, vďaka ktorému rôzni feministickí aktéri a aktérky vstupujú do tohto „otvoreného konceptu“ a využívajú jeho flexibilitu, aby presadili svoje záujmy. V príspevku sa zameriame na oblasť verejnej politiky Európskej únie, boja s obchodovaním s ľuďmi a spôsob, akým je v tomto kontexte niektorými feministickými aktérmi rámcovaný dopyt po sexuálnych službách ako tzv. *pull* faktor.

Pozornosť v tomto príspevku najprv zameriame na analýzu feministickej pozície prostitúcie ako formy sexuálneho násillia. V tejto časti pracujeme s teoretickým vymedzením pozície sexuálneho násillia tak, ako ju prezentujú **Noah D. Zatz** (1997) a **Joyce Outshoorn**. (2004) Pre dôkladnejšie priblíženie pozície je kapitola tiež doplnená citáciami autorov a autoriek, ktorí vo feministickej filozofii túto pozíciu presadzujú, na záver pripájame i jej kritiku. Pozornosť budeme ďalej venovať tomu, akým spôsobom táto pozícia feministickej filozofie vníma dopyt po sexuálnych službách a legalizáciu prostitúcie vo forme sexbiznisu.

V nasledujúcej časti sa príspevok zameria na konvenčnú frekvenčnú obsahovú analýzu (Fransozi, 2007) súboru politických dokumentov európskych inštitúcií a verejných prejavov feministických politických aktérok v oblasti boja s obchodovaním s ľuďmi. Ako jednotku analýzy si príspevok volí definíciu dopytu po sexuálnych službách. Už v roku 1943 **Abraham Kaplan** vo svojej práci *Content analysis and the theory of signs* (1943) vyjadril presvedčenie, že

by obsahová analýza mala slúžiť na analýzu politického diskurzu. Rámcová analýza, ktorá je v tomto príspevku predkladaná, obsahuje len limitovaný počet textov. Napriek tomu veríme, že výber práve týchto dokumentov a prehlásení načrtáva problematiku v zreteľnom svetle. Pre účely hlbšieho skúmania problematiky však navrhujeme obširnejšiu analýzu vyjadrení a textov vybraných aktérov a aktérok pôsobiacich v štruktúrach Európskej únie.

Veríme, že je dôležité zaoberať sa diskurzívnym rámcovaním prostitúcie vo verejných politikách únie, keďže inštitúcie EÚ zastávajú privilegovanú pozíciu v presadzovaní a riešení otázok rodovej rovnosti. V tomto príspevku skúmame hypotézu flexibilného rámcovania rodovej rovnosti v agende Európskej únie, ktoré vytvára potenciálne okno príležitosti pre feministických aktérov a aktérky. (Hassenteufel a Smith, 2002; Checkel, 2003) Cieľom príspevku je skúmať fluiditu rámcovania verejných politik EÚ, ktoré sú odkázané na neustále hľadanie svojej legitimacy na supranacionálnej úrovni. (Mazey 2002)

1 Feminizmus, prostitúcia a verejná politika

Prostitúcia ako poskytovanie sexuálnych služieb za úplatu predstavuje vo feministickom aktivizme konundrum už od 80. rokov, kedy sa v severoamerickom akademickom prostredí otvorila debata o nástrahách a možnostiach ženskej sexuality. (Basiliere, 2009) Na príklade diskrepantných právnych úprav Holandského a Švédskeho kráľovstva², ktoré obe prehlásili adhérenciu k rodovej rovnosti, možno demonštrovať, že už od 90. rokov v európskom feministickom aktivizme panuje nezhoda v tom, aká právna úprava je pre osoby v prostitúcii najlepšia. Dôraz sa pritom v oboch úpravách kladie na ľudskoprávny aspekt prostitúcie, destigmatizáciu a sociálnu inklúziu osôb v prostitúcii. Podľa **Barbary Havelkovej** a **Blanky Bellak-Hančilovej** existuje vo feministickom aktivizme zhoda len v nasledujúcom: *„jednanie osôb v prostitúcii by nemalo byť trestané a nútenie žien k prostitúcii by malo byť trestané vždy.“* (Havelková a Bellak-Hančilová, 2014, s. 19) Nedobrovoľná prostitúcia ako forma obchodovania s ľuďmi, kedy bola osoba do prostitúcie zavlečená násilím, alebo bola zvedená úskokom či inými prostriedkami, je tak vnímaná ako škodlivá a mala by byť trestaná. Rozkol vo feministickom aktivizme však nastáva až v otázkach tzv. dobrovoľnej prostitúcie a teda sex biznisu, kde sa

² Švédske kráľovstvo sa v 90. rokoch rozhodlo ísť cestou kriminalizácie kupovania sexuálnych služieb, poskytovanie týchto služieb však trestané nie je. Holandské kráľovstvo sa približne v tom istom čase rozhodlo prostitúciu legalizovať ako formu práce (teda sex biznisu). (Outshoorn, 2001)

debaty sústredia okolo konštruktu dokonalej obeť (viď napr. Smith et al., 2009), otázky verejného a súkromného priestoru (viď napr. Zatz, 1997), či vlastníctva tela (Pateman, 2000). V nasledujúcej časti preto predstavíme jednu z dominantných feministických pozícií voči prostitúcii, ktorá poníma prostitúciu ako inštitucionálnu formu patriarchálneho útlaku.

1.1 Pozícia sexuálneho násillia a dopyt po sexuálnych službách

Joyce Outshoorn a **Noah D. Zatz**³ vo svojich príspevkoch do debát o právnej úprave prostitúcie vystupujú s klasifikáciou pozícií prostitúcie vo verejných politikách (a teda i v právnom myslení), ktoré možno považovať za ideálne typy. Na základe formovania subjektov v prostitúcii (osoba v prostitúcii, klientela, či tretie osoby), chápania sexuality, rodu, komerčnej výmeny a špecifických sexuálnych aktov (Zatz, 1997), tento príspevok systematizuje práce oboch autorov a sústreďí sa na feministickú pozíciu sexuálneho násillia⁴, ktorú **Barbara Havelková** a **Blanka Bellak-Hančilová** (2014) prezentujú ako jeden z primárnych naratívov súčasnej európskej debaty o právnej úprave prostitúcie vo feministickom aktivizme.

Pozícia sexuálneho násillia do značnej miery ovplyvnila i súčasnú švédsku právnu úpravu, v medziach ktorej je dopyt po sexuálnych službách trestaný, samotné vykonávanie prostitúcie však trestané nie je. Naratív sexuálneho násillia v prostitúcii zdôrazňuje rodové zaťaženie prostitúcie ako konštruktu, ktorý upevňuje patriarchálne usporiadanie spoločnosti a pertraktuje dominantné sexuálne roly mužov a žien. Preto táto pozícia hovorí explicitne o ženách ako o osobách v prostitúcii a mužoch ako o klientoch⁵. Je zjavné, že i pojmový aparát tohto naratívu disponuje istou formou genderizácie.

Pozícia sexuálneho násillia je často považovaná i za naratív radikálneho

³ Napriek tomu, že **Outshoorn** a **Zatz** svoje klasifikácie obhajujú, nezabúdajú zdôrazniť tenkú líniu a prienik, ktoré medzi nimi existuje. Oba naratívy tiež nemožno vnímať ako pozície, ktoré vznikali vo vákuu, keďže ich vzájomný rozpor prispieva k ich individuálnemu rozvoju.

⁴ Na základe systematizácie prác **Outshoorn** a **Zatza** môžeme vymedziť až 5 pozícií prostitúcie vo verejných politikách – sexuálne násillie, sexuálna práca, sexuálny radikalizmus, liberálny feminizmus a moderný morálny diskurz.

⁵ V anglickom jazyku sa v medziach tohto naratívu vo feministickej teórii využíva slovo *john*, ako anonymné pomenovanie mužského klienta, ktorý si kupuje sexuálne služby.

feminizmu, ktorý zdôrazňuje organizáciu rodu a sexuality. (Zatz, 1997)⁶ Jednou z hlavných zástankyň pozície sexuálneho násillia vo feministickom aktivizme je zakladateľka organizácie CATW (Koalícia proti obchodovaniu so ženami), **Kathleen Barry**, ktorá vo svojich prácach často píše o prostitúcii ako o sexuálnom otroctve žien. (cit. v Outshoorn, 2001) **Barry** tiež vychádza z prác **Carole Pateman**, podľa ktorej je v prostitúcii „predmetom zmluvy telo ženy a sexuálny prístup k jej telu. Telá, ktoré sú na trhu na predaj ako telá, to sa veľmi podobá otroctvu.“ (Pateman, 2000, s. 261) Komodifikácia tela a telesných orgánov sa tak stáva centrom tohto naratívu (O'Connell Davidson, 2002), ktorý objektifikáciu ženských tiel v prostitúcii vníma ako formu rodovo podmieneného násillia, pričom samotný naratív sexuálneho násillia často vychádza z marxistického feminizmu, ktorého predmetom je kritika podriadenosti žien a odcudzenie ich vlastných tiel vo forme komodifikovaného neprokratívneho sexu. (Zatz, 1997)

Pozícia sexuálneho násillia sa však napríklad od pozície sexuálnej práce, ktorá presadzuje legalizáciu prostitúcie vo forme sexbiznisu, odlišuje svojou snahou zmazať pomyselnú (i keď často právne definovanú) líniu medzi dobrovoľnou a nedobrovoľnou prostitúciou. Súhlas so vstupom do prostitúcie je v rámci pozície sexuálneho násillia neustále spochybňovaný cez prizmu ekonomických, rodových, či rasových nerovností (viď napr. Farley et al., 2003). **Melissa Farley** napríklad píše, že koncept súhlasu zabúda na androcentrické štruktúry, v ktorých muži a ženy nezdieľajú rovnaké práva. Podľa **Farley** pozícia, ktorá nespochybňuje súhlas ženy, ktorá do prostitúcie vstúpila z ekonomickej núdze, nezohľadňuje jej špecifickú situáciu. „*Rešpekt pre ženské telá a rešpekt pre význam toho ako vnímame to, čo znamená byť ženou alebo mužom, je nevyhnutne závislý na tom, či sú ženské telá prístupné na trhu, prístupné pre mužov.*“ (O'Connor a Healey, 2006, s. 27) Prostitúcia pre toto smerovanie feminizmu predstavuje viac než formu mužskej dominancie, je preň tým, čo **Kathleen Barry** nazýva „*najzávažnejšia, globálna a inštitucionalizovaná forma sexuálneho násillia.*“ (cit. v Doezema, 2001, s. 26) Tento feministický smer

⁶ Naratív sexuálneho násillia je často považovaný za produkt radikálneho feminizmu v politickom aktivizme. **Myra Marx Ferree** (2012) však na príklade porovnania nemeckého a severoamerického feministického hnutia argumentuje, že radikalizmus vo feminizme vychádza z ekonomických i historických faktorov v daných regiónoch. Na príklade svojej štúdie argumentuje, že radikálny feminizmus v oboch regiónoch predložil iné požiadavky a jeho spoločenská percepcia sa tiež líšila v oboch krajinách. **Faree** tak spochybňuje inerciu radikálneho feminizmu ako smeru v politickom aktivizme.

prijal prostitúciu ako formu metafory v jej inštitucionalizovanej podobe, ktorá je dôkazom existencie patriarchálnej spoločnosti. I preto **Barbara Havelková** a **Blanka Bellak-Hančilová** zdôrazňujú, že tento prístup vylučuje pragmatizmus: „*tolerovanie prostitúcie neprichádza do úvahy, a to ani krátkodobo, pretože by vytvorila kultúru prijímajúcu prostitúciu, a teda aj podriadenosť žien.*“ (Havelková a Bellak-Hančilová, 2014, s. 23)

Pozícia sexuálneho násillia venuje pozornosť klientele prostitúcie z hľadiska dopytu po sexuálnych službách. **Susan Rae Peterson** (1996) píše, že populárny androcentrický názor o existencii mužského práva na sex zároveň predpokladá len dve skupiny žien – tie zlé, ktoré poskytujú sex za úplatu, a tie dobré, ktoré to nerobia. Preto sa tento naratív prostitúcie snaží o odstránenie tohto konštruktú mužskej potreby sexu, čím mužov jednoznačne zaťahuje do diskurzu o pôvode i riešení problému prostitúcie. (Lombardo et al., 2010) **Carole Pateman** píše, že sa prostitúcia preniesla na kapitalistický trh práve preto, že je „*súčasťou uplatňovania práva mužov na sex, je to jeden zo spôsobov, akými si muži zabezpečujú prístup k telám žien.*“ (Pateman, 2000, s. 249) Odstránenie dopytu po sexuálnych službách sa tak stalo *conditio sine qua non*⁷ pre naratív sexuálneho násillia, ktorého snahou je dospieť k odstráneniu prostitúcie. Dopyt po sexuálnych službách zároveň pre naratív sexuálneho násillia symbolizuje dopyt po podriadenosti ženského tela, aj preto je jeho odstránenie považované za kvintesenciálny faktor v boji s androcentrickými spoločenskými štruktúrami a rodovou nerovnosťou.

1.2 Kritika pozície sexuálnej práce

Kritika pozície sexuálneho násillia často poukazuje na švédsky model právnej úpravy ako na najstarší právny systém, v ktorom je dopyt po sexuálnych službách vnímaný ako patologizujúci faktor. Táto kritika sa tak primárne sústreďí na švédske výskumy, ktoré poukazujú na geografický faktor dopytu po sexuálnych službách (viď Cho et al., 2013). Podľa spomínaných výskumov „*zákon prispel k premiestneniu dopytu do iných segmentov trhu prostitúcie, ako sú súkromné priestory a zahraničie.*“ (Havelková a Bellak-Hančilová, 2014, s. 55) Prostitúcia sa tak premiestnila do priestorov, ktoré sú menej monitorované

⁷ Z lat. „podmienka, bez ktorej niet nič“, pri snahe o konceptualizáciu teda podmienka, ktorej splnenie je nevyhnutné pre ďalšie použitie daného konceptu ako analytickej jednotky. V tomto prípade môže byť naratív sexuálneho násillia ďalej použitý v rámcovej analýze len za predpokladu, že pripúšťame jeho naviazanosť na odstránenie dopytu po sexuálnych službách.

štátnymi autoritami, čo mohlo spôsobiť zhoršenie kvality života samotných osôb v prostitúcii. Autorky zároveň zdôrazňujú, že represívne postupy voči klientom môžu v mnohých ohľadoch viesť tiež k represii voči samotným osobám v prostitúcii.

Pozícia sexuálneho násillia tiež vychádza z rodovo segregovaného prístupu k inštitúcii prostitúcie (Goodey, 2003), primárne tak hovorí o ženách v prostitúcii a mužoch ako o kupcoch sexuálnych služieb. Tento prístup však nevyhnutne ostrakizuje druhú, najväčšiu skupinu - mužov a transrodové osoby, ktoré poskytujú tiež sexuálne služby mužským klientom (viď napr. Anderson et al., 2013). Napriek tomu, že niektoré autorky a autori hovoria o homosexuálnej prostitúcii ako len o ďalšej inštitucionalizovanej forme mužského patriarchálneho nároku na sex, je zjavné, že o mužoch a transrodových osobách v prostitúcii hovoria štúdie písané z pozície sexuálneho násillia len zriedkavo. Je tak na mieste položiť si otázku, či tento prístup nevyklučuje z debát o prostitúcii pomerne veľkú skupinu osôb, ktorá zažíva o to väčšiu marginalizáciu, keďže je v rozpore s heteronormativitou, ktorou je prostitúcia definovaná i v rámci pozície sexuálneho násillia. **Anna Hulusjö** (2013) píše, že i keď sú diskurzy mužskej a transrodovej prostitúcie pomerne odlišné, so ženskou prostitúciou si zachovávajú isté spoločné črty. Pozícia sexuálneho násillia by tak mala prehodnotiť svoj heteronormatívny koncept, ktorý síce podporuje argument ženského podriadenia patriarchálnej inštitúcii prostitúcie, stavia sa však chrptom k neheteronormatívnym praktikám v prostitúcii. (Zatz, 1997)

Jeden z najvýraznejších argumentov kritiky pozície sexuálneho násillia poukazuje na postavenie prostitúcie v tejto feministickej agende, ktorá inštitúciu prostitúcie ako formu sexuálneho násillia povýšila na metaforu sexuálneho útlaku v patriarchálnej spoločnosti. Cieľom takto nastavenej agendy je dosiahnuť odstránenie dopytu po sexuálnych službách a zabezpečiť, aby všetky osoby v prostitúcii mali možnosť z nej bezpečne vystúpiť. Podľa **Jo Doezema** mnohé feministické skupiny zastávajúce pozíciu sexuálneho násillia poňali sexuálne vykorisťovanie ako neoddeliteľné od prostitúcie a teda ako „podmienku a bázu pre [všetko] ženské podriadenie.“ (Doezema, 2001, s. 27) Keďže podľa tejto pozície neexistuje skupina žien v prostitúcii, ktorá by nebola „poškodená prostitúciou“ (Doezema, 2001, s. 27), každá žena musí zodpovedne vystúpiť z prostitúcie. Podľa **Jo Doezema** (2001) tak tento naratív konštruuje dve skupiny žien - tie, ktoré boli do prostitúcie zavlčené násillím a pri prvej možnosti z nej i vystúpia a tie ostatné. Pozícia sexuálneho násillia sa

tak sústredí na tzv. dokonalé obeť – osoby, ktoré samy seba identifikujú ako obeť, kooperujú s políciou a požadujú vystúpenie z prostitúcie. (Smith et al., 2009; Cheng, 2008) **Jane Scoular** a **Maggie O'Neill** tiež kritizujú pozíciu sexuálneho násillia za vytváranie tzv. lineárneho naratívu, ktorý vytvára a udržiava binaritu „dobrých a zlých žien.“ (Scoular a O'Neill, 2007, s. 774).

2 Prostitúcia a rámce verejných politik

V nasledujúcich riadkoch sa budeme venovať nielen normatívnym textom z dielne inštitúcií Európskej únie, ale i súboru prehlásení rôznych feministických politických aktérov a aktérok pôsobiacich na tejto úrovni. Ako metódu, s ktorou k týmto textom pristupujeme, sme si zvolili frekvenčnú obsahovú analýzu, ktorá má v tomto kontexte svoje kognitívne i normatívne rozmery. Obsahová analýza rámcov ako taká predpokladá, že sa politickí aktéri a aktérky snažia o rámcovanie istých konceptov s istým cieľom, a to predstaviť špecifické definovanie problému. (Lombardo a Forest, 2012) **Lombardo** a **Forest** napríklad hovoria o rôznych rámcoch verejných politik, že predstavujú ontologické hranice toho, čo je vo verejnej politike vnímané ako problém, kde leží jeho riešenie a aké roly sú udelené jednotlivým politickým subjektom. Ako také rámce majú schopnosť jednoducho interpretovať problém. (Lombardo a Forest, 2012) Na nasledujúce výpovede a normatívne texty aplikujeme konvenčnú kvalitatívnu obsahovú analýzu s cieľom interpretovať definíciu dopytu po sexuálnych službách. Prístup k dátam a ich interpretácii možno považovať za deduktívny. (Mertl, 2015) Analýza je obohatená o deskripciu vývoja verejnej politiky Európskej únie boja s obchodovaním s ľuďmi pre lepšie vsadenie dát a ich interpretácie do kontextu tohto politického prostredia. V rámci štruktúr verejných politik Európskej únie pôsobia rôzni aktéri a aktérky, ktorí disponujú variabilnými agendami, perspektívami, ale i zdrojmi a pozíciami moci. Zároveň často zápasia o možnosť interpretovať rôzne koncepty a presadzovať tak svoju agendu. (Lombardo et al., 2012)

2.1 Vývoj politiky boja s obchodovaním s ľuďmi v agende Európskej únie

Obchodovanie s ľuďmi vstúpilo do agendy Európskej únie v rámci diskurzu ilegálnej migrácie a medzinárodného organizovaného zločinu. (Ihme, 2008) Ako samostatná agenda sa objavuje v troch pilieroch *Maastrichtskej zmluvy*, a to konkrétne v druhom pilieri – spoločná zahraničná politika a bezpečnostná

politika. Pôvodne bola teda verejná politika boja s obchodovaním s ľuďmi v 90. rokoch spravovaná tzv. medzivládnu metódou, ktorá podliehala absolútnej väčšine hlasov v Rade EÚ, vďaka čomu si členské štáty únie zachovávali možnosť výhradne nesúhlasiť s predkladanými návrhmi. S *Amsterdamskou zmluvou* sa však záležitosti azylu, víz, imigračnej politiky, hraníc a justičnej spolupráce presunuli do komunitnej metódy, ktorá vyžaduje len kvalifikovanú väčšinu. (Lipková, 2011) Významným faktorom komunitnej metódy je i zvýšený podiel vplyvu Európskej komisie a Európskeho parlamentu na rozhodovacom procese. (Kantola, 2010) Je však nutné zdôrazniť, že presun migračnej a azylovej politiky do komunitnej metódy predstavoval i kategorické oddelenie legalizovanej prostitúcie vo forme sexbiznisu od obchodovania s ľuďmi za cieľom sexuálneho vykorisťovania. Zatiaľ čo tak nedobrovoľná prostitúcia vo forme obchodovania s ľuďmi vstúpila na pole verejných politík EÚ, dobrovoľná prostitúcia zostala výlučne v kompetencii členských štátov.

Na konci 90. rokov bola európska politika obchodovania s ľuďmi riadená tzv. *Viedenským akčným plánom* a programom z Tampere zameraným na migračnú politiku. Avšak už vo februári 1997 Rada EÚ volala po „*vytvorení spoločných pravidiel aktivít zameraných na boj s obchodovaním s ľuďmi a sexuálnym vykorisťovaním detí, ktoré by prispeli k odstráneniu istých neautorizovaných foriem imigrácie a zlepšili by kooperáciu v záležitostiach justície.*“ (Joint Action 97/154/JHA, 2002) I na tejto formulácii možno badať zámer Rady formulovať obchodovanie s ľuďmi ako záležitosť ochrany vnútorného európskeho priestoru. Európska migračná a azylová politika bola do značnej miery ovplyvnená i konfliktami na Balkáne, ktoré podľa **Jo Goodey** (2003) úniu v 90. rokoch nevidane zaskočili. Následne sa v decembri 2000 konala konferencia OSN v Palerme, kde boli prijaté tri protokoly venované problematike obchodovania s ľuďmi, ktoré túto problematiku vsadili hlbšie do ľudskoprávnej agendy Úradu OSN pre drogy a kriminalitu⁸. Spomínané tri protokoly zdôraznili práva a potreby obetí obchodovania s ľuďmi nielen za účelom sexuálneho vykorisťovania, ale i nútenej práce. Primárny dôraz a odkaz dokumentov sa však stále sústredil na hrozbu organizovaného zločinu. (Goodey, 2003) Ako **Jo Goodey** ďalej píše, tieto dokumenty nepovažovali prostitúciu *per se* za

⁸ Konferencia v Palerme priniesla tri protokoly venujúce sa problematike obchodovania s ľuďmi: Protokol o prevencii, potlačaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi, Protokol proti pašovaniu migrantov a Protokol proti nedovolenej výrobe a obchodovaniu so strelnými zbraňami, ich časťami a komponentmi a strelivom.

problematickú a veľmi jasne tak diskurzívne oddelili obeť obchodovania s ľuďmi, ktoré sú podriadené „otrockým podmienkam“ (Goodey, 2003, s. 420) od osôb v sexbiznise.

2.2 Dopyt po sexuálnych službách a agenda Európskej únie

V roku 2002 Rada EÚ prijala *Rámcové rozhodnutie o boji s obchodovaním s ľuďmi* na základe jej udeleného mandátu Článkom 29, *Zmluvy o Európskej únii*. **Jo Goodey** (2003) zdôrazňuje kontext, v ktorom bol tento dokument prijatý, a to čoraz silnejšie presvedčenie, že je nelegálna imigrácia primárne výsledkom ekonomickej núdze v istých regiónoch EÚ i mimo samotnej únie. Dokument preto znamenal odklon od predchádzajúceho zaoštrienia na organizovaný zločin a samotných páchatelov/páchatelky trestnej činnosti. **Johanna Kantola** však zdôrazňuje, že i keď sa dokument venuje viac obetiam tejto kriminality, „*vníma obeť s istým podozrením, nie ako 'skutočné' obeť, ale ako potenciálny zdroj informácií o zločine a ilegálnej imigrácii.*“ (Kantola, 2010, s. 152) Napriek tomu, že si toto rámcové rozhodnutie na úvod kladie ambíciu prispieť k prevencii kriminality obchodovania s ľuďmi a sexuálneho násillia, v texte rozhodnutia sa zmienka prevencie, dokonca i implicitná, objavuje len zriedka. Ako taký nie je dopyt po sexuálnych službách súčasťou textu dokumentu.

Významná zmena a nové smerovanie spoločnej politiky boja s obchodovaním s ľuďmi v európskom spoločenstve priniesla *Smernica Európskeho Parlamentu a Rady 2011/36/EÚ o prevencii obchodovania s ľuďmi a boji proti nemu a o ochrane obetí obchodovania*, ktorá bola pripravená s ohľadom na Článok 83 *Zmluvy o fungovaní Európskej únie*. Tento právne záväzný dokument vznikol z podnetu tzv. *Štokholmského programu otvorenej a bezpečnej Európy* v programovom období 2010 – 2014. Smernica, ktorá nahradila spomínané rámcové rozhodnutie, explicitne hovorí o tom, že obchodovanie s ľuďmi predstavuje porušenie princípov základných práv EÚ, ktoré sú i súčasťou *Charty základných práv Európskej únie*. Dokument zároveň priznáva obetiam obchodovania s ľuďmi nový status, keďže volá po ochrane osôb v špecifickej a zraniteľnej situácii. Ďalej uznáva obchodovanie s ľuďmi ako rodovo špecifický fenomén a už v úvode textu smernice hovorí o prvotných príčinách obchodovania s ľuďmi. Článok 18 vyzýva členské štáty, aby prijali „*vhodné opatrenia, ako sú vzdelávanie a odborná príprava, odrádzajúce od dopytu a znižujúce dopyt, ktorý stimuluje všetky formy vykorisťovania súvisiace*

s obchodovaním s ľuďmi.“ (Úradný vestník Európskej únie, 2012, s. 3) Ďalej článok vyzýva členské štáty EÚ, aby zväžili opatrenia odrádzajúce od dopytu služieb, ktoré tvoria predmet vykorisťovania. Navrhuje tak kriminalizovať napríklad vedomé využívanie sexuálnych služieb od osoby, ktorá je obeťou obchodovania.

Z podnetu novej smernice európskeho spoločenstva, ktorá priniesla ľudskoprávny pohľad na organizovaný zločin obchodovania s ľuďmi tiež v roku 2012 vznikla *Stratégia EÚ na roky 2012 – 2016 zameraná na odstránenie obchodovania s ľuďmi*. Súčasťou stratégie, ktorá bola pripravovaná pod taktovkou Generálneho riaditeľstva pre vnútorné záležitosti, je i Priorita B, ktorá požaduje „zlepšenie prevencie v boji s obchodovaním s ľuďmi.“ (European Commission, 2012, s. 8) Európska komisia sa zároveň v tejto časti zaväzuje podporovať výskumy zamerané na redukovanie dopytu dodávky služieb a práce pochádzajúcej od obetí obchodovania s ľuďmi. (European Commission, 2012, s. 8) Text stratégie sa zmieňuje o rôznych *push and pull* faktoroch, ktoré osoby v zraniteľných pozíciách vťahujú do organizovaného zločinu. Na špecifické sociálno-ekonomické faktory sa už nesústredí, zameriava sa na ľudskoprávny aspekt problematiky (podľa *Charty základných práv EÚ*) a na otázku organizovaného zločinu, ktoré vyplývajú zo zadaných kompetencií európskeho spoločenstva.

Napriek tomu, že spomínané dokumenty hovoria explicitne o potrebe adresovať dopyt po sexuálnych službách pochádzajúcich od obetí sexuálneho vykorisťovania, na tomto mieste je nutné obrátiť pozornosť na špecifický smer feministického aktivizmu, ktorý môžeme pozorovať v štruktúrach Európskej komisie a Európskeho parlamentu. Zatiaľ čo **Johanna Kantola** (2010) hovorí o Európskom parlamente ako o inštitúcii EÚ, ktorá je vyslovene priateľská voči rodu (z a. j. *gender-friendly*), máme za to, že i v štruktúrach Európskej komisie vzniklo vďaka tejto novej orientácii na dopyt po sexuálnych službách tzv. okno príležitosti (z a. j. *window of opportunity*), ktoré niektoré aktérky a aktéri využili, aby presadili princípy pozície sexuálneho násillia.

Otázke dopytu po sexuálnych službách sa venovala i *Newyorská konferencia po 65 rokoch: pozorovania a nové perspektívy*, ktorej sa v septembri 2013 v Bruseli zúčastnila i eurokomisárka pre vnútorné záležitosti **Cecilia Malmström**. Eurokomisárka predniesla reč, ktorá uvádzala príspevok **Marka Capaldiho** o priamej korelácii prostitúcie a obchodovania s ľuďmi. I keď sa jej príspevok sústredil na novoprijatú smernicu a adresovanie dopytu po sexuálnych službách obetí obchodovania s ľuďmi, veľmi jasne zdôraznila

spojenie medzi prostitúciou a touto formou trestnej činnosti (European Commission, 2013, s. 2). Ďalej v príspevku vyhlásila, že „sexuálne vykorisťovanie existuje len preto, že preň existuje i trh.[...] iba cez adresovanie dopytu po akejkoľvek forme exploatacie dokážeme bojovať proti obchodovaniu s ľuďmi.“ (European Commission, 2013, s. 3)

V kontexte agendy Európskej komisie je nutné spomenúť i pôsobenie neziskovej organizácie Európskej ženskej loby⁹, ktorá sa tiež aktívne podieľala na tvorbe *Amsterdamskej zmluvy* z roku 1997. Súčasťou agendy Európskej ženskej loby sú záležitosti rodovej rovnosti, ako napríklad zastúpenie žien v politike, záležitosti ochrany práv pracujúcich žien, ale i témy ako rodovo podmienené násilie a migrácia. (Kantola, 2010) Jednou zo stále pretrvávajúcich kampaní, ktoré Európska ženská loby spustila v roku 2011, teda v roku, kedy bola prijatá spomínaná smernica, je kampaň *Za Európu slobodnú od prostitúcie*. Ako sme už v úvode spomenuli, Európska ženská loby zastáva pozíciu sexuálneho násillia, čo je zrejme aj z ich otvorenej výzvy členským štátom EÚ, v ktorej hovoria o prostitúcii ako o forme násillia, spôsobe vykorisťovania nerovností, porušení ľudských práv a odopretí ľudskej dôstojnosti. Ako jeden z návrhov pre právne úpravy Európska ženská loby vyzýva členské štáty, aby kriminalizovali dopyt po sexuálnych službách (viď EWL, 2011).

V kontexte pôsobenia Európskej ženskej loby je nutné zdôrazniť pomerne novú pozíciu Koordinátorky EÚ v oblasti boja s obchodovaním s ľuďmi. Koordinátorka dohliada na dodržiavanie princípov stratégie v členských štátoch EÚ a podieľa sa na kreovaní zahraničnej politiky únie. V roku 2011 bola na túto pozíciu zvolená **Myria Vassiliadou**, ktorá v minulosti pôsobila ako generálna riaditeľka Európskej ženskej loby. (Myria Vassiliadou, EU..., 2010) Nie je preto prekvapujúce, že **Vassiliadou** vo svojich prejavoch často zachádza od otázok obchodovania s ľuďmi k prostitúcii. (Anti-trafficking coordinator..., 2012) Jej vyjadrenia neraz rétoricky narážajú na líniu dobrovoľnej a nedobrovoľnej prostitúcie. V jednom z rozhovorov, ktorý poskytla online spravodajskému portálu *Bridging Europe* v decembri 2014 spomína snahu meniť postoje a správanie užívateľov a zákazníkov služieb pochádzajúcich zo sexuálneho

⁹ Rozpočet tejto organizácie pochádza z transparentného balíčka, ktorý Európska komisia udeľuje neziskovým organizáciám, ktoré sa pri nej združujú. (Kantola, 2010) Cieľom komisie je aj cez spoluprácu s Európskou ženskou lobou vytvoriť efektívnu kooperáciu s neziskovým sektorom a získať potrebnú expertízu, ktorú Európska komisia nemá kapacity zabezpečiť cez svoje formálne štruktúry. Prínosom Európskej ženskej loby je to, že ako tzv. dáždniková organizácia zastrešuje desiatky neziskových organizácií presadzujúcich práva žien v celej Európskej únii.

vykorisťovania. Pri otázke o dopyte po sexuálnych službách jasne zdôrazňuje, že Európska komisia nedisponuje mandátom, ktorý by jej dovoľoval vstúpiť do verejných politík zaoberajúcich sa prostitúciou. Ďalej však v tomto kontexte hovorí, že Komisia „*uznáva prostitúciu ako rizikový sektor, teda ako miesto, kde je oveľa pravdepodobnejšie, že dôjde k obchodovaniu s ľuďmi.*“ (We must ensure..., 2014).

Johanna Kantola (2010) považuje za pravé miesto prieniku feministickej agendy do štruktúr Európskej únie práve Európsky parlament, ktorého kompetencie sa rozšírili s postupným zavedením komunitnej metódy do mnohých verejných politík. V rámci parlamentných inštitúcií bol zriadený Výbor pre práva žien a rodovú rovnosť¹⁰ (skr. FEMM), ktorý síce združuje aktérov a aktérky z rôznych politických skupín, je však primárnym miestom feministického aktivizmu v Európskom parlamente. (Kantola, 2010) Vo februári 2014 bola valnému zhromaždeniu Európskeho parlamentu predložená správa výboru FEMM z dielne britskej europoslankyne **Mary Honeyball**, ktorá sa zamerala na sexuálne vykorisťovanie a vplyv prostitúcie na rodovú rovnosť. Napriek tomu, že správa na mnohých miestach rozlišuje medzi prostitúciou a vykorisťovaním, hodnotí, že „*napriek tomu, že existuje rozdiel medzi 'dobrovoľnou' a 'nedobrovoľnou' prostitúciou, prostitúcia ako taká predstavuje formu násillia na ženách.*“ (European Parliament, 2014a, s. 8) Je teda zjavné, že táto správa, ktorá definuje prostitúciu ako „*formu otroctva, ktorá nie je v súlade s ľudskou dôstojnosťou a základnými ľudskými právami*“ (European Parliament, 2014a, s. 6), vychádza z pozície sexuálneho násillia, pričom sa snaží prostitúciu rámcovať ako ľudskoprávnu záležitosť. V správe sa ďalej môžeme stretnúť s argumentom, že prostitúcia redukuje osoby na tovar a podnecuje trh s ľuďmi. (European Parliament, 2014a) V závere správa hodnotí ako najefektívnejšie právne úpravy práve programy pochádzajúce zo Švédska, Islandu a Nórska, kde je kupovanie sexuálnych služieb kriminalizované. (European Parliament, 2014a) Napriek tomu, že sa predkladaný dokument sústreďuje na ženy v prostitúcii, v závere hovorí o sociálnych a ekonomických faktoroch, nezamestnanosti a sociálnej exklúzii, ktoré privádzajú mužov, ženy a deti do prostitúcie. (European Parliament, 2014a) Vyzyva preto členské štáty EÚ, aby prijali také opatrenia, ktoré by zlepšili ekonomickú situáciu a zabránili tak *pull* faktorom, ktoré prostitúciu a obchodovanie s ľuďmi poháňajú. Je nutné

¹⁰ Jednou z kompetencií výboru je vymenovávať spravodajcov a spravodajkyne s rodovou expertízou, ktoré predkladajú správy zamerané na vybrané problematiky.

zdôrazniť, že si správa vyslúžila značnú kritiku nielen zo strany mnohých europoslancov a europoslankyň na samotnom valnom zhromaždení, ale i vo výbore. Vlna kritiky voči správe sa zdvihla aj v médiách a skupina organizácií zastávajúcich práva osôb v sexbiznise spísala otvorený list pre **Mary Honeyball**. (560 NGOs and..., 2014)

Ďalšou správou, ktorá si vyslúžila podobnú kontroverznú debatu, tentoraz i so zapojením konzervatívnych lobingových skupín, bola správa europoslankyne **Marie Noichl** predložená valnému zhromaždeniu Európskeho parlamentu v máji 2015. Cieľom správy bolo hodnotiť implementáciu *Európskej stratégie rovnosti medzi mužmi a ženami 2010 – 2015* a navrhnúť smerovanie tejto stratégie pod hlavičkou Európskej komisie na nasledujúce programové obdobie. Otázke dopytu po sexuálnych službách sa správa venuje len na jednom mieste, kde sa hovorí o feminizácii chudoby, „*ktorá môže viesť ku obchodovaniu s ženami, sexuálnemu vykorisťovaniu a nedobrovoľnej prostitúcii, ktorá limituje ženy k väčšej finančnej závislosti. [Správa] vyzýva Komisiu a členské štáty, aby sa zaoberali dôvodmi, prečo ženy vstupujú do prostitúcie a aby sa venovali spôsobom ako redukovať dopyt a zdôraznili dôležitosť programov zameraných na vystúpenie osôb z prostitúcie.*“ (European Parliament, 2015, s. 13) Napriek tomu, že správa nezastáva explicitne pozíciu sexuálneho násillia, môžeme v texte pozorovať isté snahy rámcovať prostitúciu ako *pull* faktor obchodovania s ľuďmi. Na rozdiel od správy **Mary Honeyball** badať v texte dôraz na socioekonomické faktory prostitúcie a obchodovania s ľuďmi, správa **Marie Noichl** však naďalej zdôrazňuje prostitúciu ako formu rodovej nerovnosti, ktorá pramení z podriadenosti žien.

Záver

V tomto príspevku sme prezentovali argument o vývoji verejnej politiky EÚ boja s obchodovaním s ľuďmi, v ktorej sa vďaka flexibilnému diskurzívnemu rámcovaniu dopytu po sexuálnych službách otvorilo okno príležitosti pre rámcovanie dobrovoľnej prostitúcie, ktoré presadzujú vybraní feministickí aktéri a aktérky. Toto okno sa otvorilo vo flexibilnom koncepte prevencie obchodovania s ľuďmi, ktoré presadzuje i *Smernica Európskeho Parlamentu a Rady 2011/36/EÚ o prevencii obchodovania s ľuďmi a boji proti nemu a o ochrane obetí obchodovania*. Snahou výpovedí a „*autoritatívnych textov*“ (Lombardo, et al., 2012, s. 11) vybraných aktérov a aktérok je zamerať sa na dopyt po sexuálnych službách a prezentovať ich ako *pull* faktor organizovaného

zločinu obchodovania s ľuďmi. V tomto príspevku sme predložili argument, že požiadavka prevencie adresovaná na členské štáty EÚ vytvorila tzv. okno príležitosti (Hassenteufel a Smith, 2002) pre feministických aktérov a aktérky pôsobiace v štruktúrach Európskej komisie a Európskeho parlamentu, ktoré presadzujú pozíciu sexuálneho násillia. Keďže legalizácia, či kriminalizácia prostitúcie zostáva vo výlučnej kompetencii členských štátov EÚ (Kantola, 2010), môžeme povedať, že pri zavretých dverách sa týmto politickým aktérom a aktérkam otvorilo okno v podobe rámcovania prostitúcie v spojení s obchodovaním s ľuďmi ako problematiky s ľudskoprávnym aspektom (podľa *Charty základných práv EÚ*). Očakávaná je v súčasnosti i pripravovaná *Stratégia rovnosti medzi mužmi a ženami*, ktorá predstaví ciele Európskej komisie na nasledujúce päťročné obdobie, ako i schopnosť feministických aktérov a aktérok mobilizovať politické zdroje pre efektívne nasmerovanie agendy. Je zároveň nutné vzniesť otázku akým smerom sa bude uberať agenda Európskeho inštitútu pre rodovú rovnosť (skr. EIGE), ktorá doposiaľ otázky obchodovania s ľuďmi nezaradila do svojho programu.

V príspevku sme sa však zamerali i na kritiku samotného naratívu sexuálneho násillia, ktorý **Scoular** a **O'Neill** považujú za lineárny naratív požadujúci kriminalizáciu dopytu po sexuálnych službách a „*zodpovedné vystúpenie [žien z prostitúcie]*.“ (Scoular a O'Neill, 2007, s. 774) Obsahová analýza vybraných normatívnych textov a výpovedí politických aktérok poukázala na snahu o heteronormatívny prístup k prostitúcii i sexuálnemu vykorisťovaniu. Keďže sa pozícia sexuálneho násillia sústreďuje na prostitúciu ako ultimátnu formu ženského podriadenia, jej rámcovanie sa prirodzene zameriava na ženy ako obeť prostitúcie, čím marginalizuje mužov a transrodové osoby. Pozícia sexuálneho násillia ako lineárny naratív zároveň presadzuje tzv. *exit* programy, ktoré sa zamerané na aktivity rehabilitácie pre osoby v prostitúcii. **Souclar** a **O'Neill** sa však pýtajú, kde majú v tejto politike miesto tie osoby, ktoré z rôznych dôvodov nechcú prestať poskytovať sexuálne služby za úplatu, len požadujú odstránenie podmienok, kde dochádza ku sexuálnemu vykorisťovaniu. Podľa autoriek tento naratív pertraktuje dichotómiu dobrých žien, ktoré z prostitúcie vystúpia, a tých zlých, ktoré v nej zotrávajú. Analýza vybraných dokumentov tiež poukázala na to, že majú otázky dopytu po sexuálnych službách tendenciu zatláčať do úzadia sociálno-ekonomické faktory, ktoré často podmieňujú vstup do prostitúcie, resp. im venujú len minimálnu pozornosť. Toto rámcovanie verejnej politiky boja s obchodovaním s ľuďmi možno však vysvetliť limitovanými kompetenciami, ktorými európske inštitúcie v

oblasti sociálnych a ekonomických práv disponujú. I preto možno predpovedať, že budú pozície sexuálneho násillia v rétorike feministických aktérov a aktérok i naďalej rámcované veľmi opatrne a budú klásť dôraz primárne na ich ľudskoprávny rozmer a na princípy rodovej rovnosti. Pozícia sexuálneho násillia, ktorá sa v dokumentoch a prejavoch objavila, zároveň neakceptovala výskumy uskutočnené v švédskych podmienkach, ktoré sme spomenuli i v tomto príspevku, a ktoré zdôrazňujú, že má dopyt po sexuálnych službách schopnosť presúvať sa do iných segmentov. **Teresa de Lauretis** vo svojom článku *Feminism and Its Differences* (1990) predložila názor, že je pre vývoj feministického myslenia v politickej vede kritické udržiavať rozpory, ktoré v samotnom feminizme vznikajú. Ako však varujú i **Ernesto Laclau** a **Chantal Mouffe** (2001), snaha vytvárať ideové a mocenské hegemonizácie diskurzov musí byť predmetom neustálej kritiky.

Obsahová analýza normatívnych textov v tomto príspevku poukázala na fluiditu rámcovania verejných politík Európskej únie, ktoré podliehajú mandátu a kompetenciám udeleným európskym inštitúciám. **Emanuela Lombardo** a kolektív autoriek (2010) vo svojom príspevku zameranom na feministické tabu poukazujú na rovnaký prvok v európskych verejných politikách zameraných na rodinu. Napriek limitovému mandátu európskych inštitúcií, ktoré sa navonok môžu javiť ako zavreté dvere pre mnohé feministické lobingové skupiny, existuje niekoľko možností, ako v Bruseli presadzovať vybrané záujmy. (Smith, 2010) Predmetom štúdia empirickej politickej vedy, ako i záujmu politických aktérov a aktérok však vždy musí byť otázka, na akých základoch tieto záujmy stoja a aké riziká so sebou nesú.

Literatúra:

- 560 NGOs and ... 2014. [Online] International Committee on the Rights of Sex Workers in Europe [Citované 11. 10. 2015.] Dostupné na internete: <http://www.sexworkeurope.org/news/general-news/560-ngos-and-94-researchers-demand-members-european-parliament-reject-ms-honeyball>
- ANDERSON, B. et al. 2013. *Speaking of Prostitution – Arguments counterarguments about prostitution*. Skarpnack: Kvinnofronten, 2013, ISBN 978-91-978519-7-8, s. 60.
- Anti-trafficking coordinator... 2012. [Online] NEWEUROPE 2015 [Citované 11. 10. 2015.] Dostupné na internete: <http://neurope.eu/article/anti-trafficking-coordinator-situation-europe-worrying/>.

- BASILIERE, J. 2009. Political is Personal: Scholarly Manifestations of the Feminist Sex Wars. In *Michigan Feminist Studies*, 2009, roč. 22, ISSN 1055-856X, s. 1 – 26.
- CHENG, S. 2008. The Traffic in „Trafficked Filipinas“: Sexual Harm, Violence and Victims' Voices. In Bahun-Radunovic, S., Rajan V.G.J. (eds.) *Violence and Gender in the Globalized World – The Intimate and the Extimate*. Ashgate: Aldershot, UK, 2008, ISBN 978-0-7546-7364-4, s. 141 – 155.
- CHECKEL, J. 2003. Social Construction and European Integration. In Nelsen, B. F., Stubb, A. (eds.) *The European Union – Readings on the Theory and Practice of European Integration*. London: Palgrave Macmillan, 2003, ISBN 1-4039-0422-7, s. 351 – 360.
- CHO, S-Y. et al. 2013. Does Legalized Prostitution Increase Human Trafficking? In *World Development*, 2013, roč. 41, č. 1, ISSN 0305-750X, s. 67 - 82.
- DOEZEMA, J. 2001. Ouch! Western Feminists' 'Wounded Attachment' to the 'Third World Prostitute'. In *Feminist Review*, 2001, roč. 67, ISSN 0141-7789 s. 16 – 38.
- EUROPEAN COMMISSION. 2012. *The EU Strategy towards the Eradication of Trafficking in Human Beings 2012–2016*, Brussels: European Commission, s. 20.
- EUROPEAN COMMISSION. 2013. [Online] Cecilia Malmström: Trafficking in Human Beings and Gender – the EU Perspective. [Citované 11. 10. 2015] Dostupné na internete: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-763_en.htm
- EUROPEAN PARLIAMENT. 2014a. [Online] Report on sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality (2013/2103(INI)) [Citované 11. 10. 2015] Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2014-0071+0+DOC+PDF+V0//EN>.
- EUROPEAN PARLIAMENT. 2015. [Online] Report on the EU Strategy for equality between women and men post 2015 (2014/2152(INI)) [Citované 11.10.2015] Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2015-0163+0+DOC+XML+V0//EN>.
- EWL. 2011. [Online] Brussel's call – Together for a Europe free from prostitution [Citované 11. 10. 2015] Dostupné na internete: <http://www.womenlobby.org/spip.php?rubrique187&lang=en>

- FARLEY, M. et al. 2003. Prostitution and trafficking in nine countries: Update on violence and posttraumatic stress disorder. In *Journal of Trauma Practice*, 2003, roč. 2, č. 3 - 4, ISSN 1536-2922, s. 33 - 74.
- FARLEY, M. 2006. Prostitution, Trafficking and Cultural Amnesia: What We Must Not Know in Order To Keep the Business of Sexual Exploitation Running Smoothly. In *Yale Journal of Law and Feminism*, 2006, roč. 18, č. 1, ISSN 1043-9366, s. 109 - 144.
- FERREE, M. 2012. *Varieties of Feminism: German Gender Politics in Global Perspective*. Stanford: Stanford University Press, 2012, ISBN 978-0804757607, s. 320.
- FRANZOSI, R.P. 2007. *Content Analysis*. London: SAGE Publications, 2004, ISBN 978-1-412-933-99-5, s. 1696.
- GOODEY, J. 2003. Migration, crime and victimhood – Responses to sex trafficking in the EU. In *Punishment and Society*, 2003, roč. 5, č. 4, ISSN 1462-4745, s. 415 – 431.
- HASSENFEL, P. – SMITH, A. 2002. Essoufflement ou second souffle? L'analyse des politiques publiques à la française. In *Revue française de science politique*, 2002, roč. 52, č. 1, ISSN 0035-2950, s. 53 – 73.
- HAVELKOVÁ, B. – BELLAK-HANČILOVÁ, B. 2014. *Co s prostitúci? Veřejné politiky a práva osob v prostituci*. Praha: SLON, 2014, ISBN 978-80-7419-149-7, s. 306.
- HULUSJÖ, A. 2013. *The Multiplicities of Prostitution Experience – Narratives about prostitution and resistance*. Malmö: Malmö University, 2013, ISBN 978-91-7104-525-6, s. 420.
- IHME, L. 2008. Victims, villains, saviours: On the discursive constructions of trafficking in women. In Bahun-Radunović, S., Rajan, (Eds.) *Violence and Gender in the Globalized World: The Intimate and the Extimate*. Ashgate: Aldershot, UK, 2008, ISBN 978-0754673644, s. 157 - 174
- JOINT ACTION 97/154/JHA. 1997. [Online] Eur-LEX Joint action to combat trafficking in human beings and sexual exploitation of children [Citované 11. 10. 2015] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:l33072>.
- KANTOLA, J. 2010. *Gender and the European Union*. New York: Palgrave Macmillan, 2010, ISBN 978-0-230-54233-4, s. 269.
- KAPLAN, A. 1943. Content analysis and the theory of signs. In *Philosophy of Science*, 1943, roč. 10, č. 4, ISSN 0031-8248, s. 230 - 247.

- LAURETIS, T. D. 1990. Feminism and Its Differences. In *Pacific Coast Philology*, 1990, roč. 25, č. 1, ISSN 2326-067X, s. 24 – 30.
- LIPKOVÁ, Ľ. 2011. *Európska únia*, Bratislava: Sprint vĕra, ISBN 978-8-089-3933-36, s. 402.
- LACLAU, E. – MOUFFE, CH. 2001. *Hegemony and Socialist Strategy – Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso, 2001. ISBN 1-85984-621-1, s. 218.
- LOMBARDO, E. et al. 2010. Discursive Dynamics in Gender Equality Politics – What about 'Feminist taboos'?. In *European Journal of Women's Studies*, 2010, roč. 17, ISSN 1350-5068, s. 105 – 123.
- LOMBARDO, E. et al. 2012. *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking*, Routledge: New York, 2012, ISBN 978-0415662437, s. 240.
- LOMBARDO, E. – FOREST, M. 2012. The Europeanization of Gender Equality Policies: A Discursive-Sociological Approach. In Lombardo, E., Forest, M. (eds.) *The Europeanization of Gender Equality Policies: A Discursive-Sociological Approach*. London: Palgrave Macmillan, ISBN 978-0-230-28439-5, s. 237.
- MAZEY, S. 2002. Gender mainstreaming strategies in the E.U.: Delivering on an agenda? In *Feminist Legal Studies*, 2002, roč. 10, ISSN 0966-3622, s. 227 – 240.
- MERTL, J. 2015. „Neustále porušujú zákony, porušujú pravidla, narušujú život vĕm slušným občanům“: Česká médiá, squatting a vystěhování vily Milady. In *Mediální studia*, 2015, roč. 9, č. 1, ISSN 1801-9978, s. 29 – 53.
- Myria Vassiliadou, EU ... 2010. [Online] European Commission – Together against trafficking in human beings [Citované 11. 10. 2015] Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/media-outreach-about/myria-vassiliadou-eu-anti-trafficking-coordinator_en.
- O'CONNEL DAVIDSON, J. 2002. The Rights and Wrongs of Prostitution. In: *Hypatia*, 2002, roč. 17, č. 2, ISSN 1527-2001, s. 84 – 98.
- O'CONNOR, M. – HEALEY, G. 2006. *The Links between Prostitution and Sex Trafficking: A Briefing Handbook*. Brussels: EWL, 2006, s. 39.
- OUTSHOORN, J. 2001. Debating Prostitution in Parliament – A Feminist Analysis. In *The European Journal of Women's Studies*, 2001, roč. 8, ISSN 1350-5068, s. 472 – 490.

- OUTSHOORN, J. 2004. Pragmatism in the Polder: Changing Prostitution Policy in The Netherlands. In *Journal of Contemporary European Studies*, 2004, roč. 12, č. 2, ISSN 1478-2804, s. 165 - 176.
- PATEMAN, C. 2000. *Sexuálna zmluva*. Bratislava : Aspekt, 2000, ISBN 80-85549-18-2, s. 301.
- PETERSON, S.R. 1996. Donucovanie a znásilnenie – štát ako vydierač chrániaci mužov. In *ASPEKT*, 1996, č. 2, ISSN 0211-2345, s. 79 - 82.
- SCOULAR, J. – O'NEILL, M. 2007. Regulating Prostitution – Social Inclusion, Responsibilization and the Politics of Prostitution Reform. In *British Journal of Criminology*, 2007, roč. 47, ISSN 0007-0955, s. 764 – 778.
- SMITH, A. 2010. *Le gouvernement de l'Union européenne: une sociologie politique*. Lextenso éditions: Paris, 2010, ISBN 978-2-275-03620-5, s. 241.
- SMITH, L.A. et al. 2009. *The National Report on Domestic Minor Sex Trafficking – America's Prostituted Children*. Arlington: Hope International, 2009. 75 s.
- ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE. 2012. [Online] L 315/57 Smernica Európskeho Parlamentu a Rady 2011/36/EÚ o prevencii obchodovania s ľuďmi a boji proti nemu a o ochrane obetí obchodovania [Citované 11. 10. 2015] Dostupné na internete: http://pomocobetiam.sk/wp-content/uploads/2014/09/Smernica-EP-a-rady-2012_29_E%C3%9A-z-25-10-2012.pdf.
- We must ensure...* 2014. [Online] Bridging Europe – More Europe, more democracy [Citované 11. 10. 2015] Dostupné na internete: <http://www.bridgingeurope.net/interview-with-dr-myria-vassiliadou.html>.
- ZATZ, N.D. 1997. Sex Work / Sex Act: Law, Labour, and Desire in Construction of Prostitution. In *Signs*, 1997, roč. 22, č. 2, ISSN 1545-6943, s. 277 – 308.
- ZMLUVA O FUNGOVANÍ EURÓPSKEJ ÚNIE (KONSOLIDOVANÉ ZNENIE). 2012. [Online] Eur-LEX [Citované 11. 10. 2015] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=SK>.